

Open Access is een plicht

Het opiniestuk “Open Access schaadt kwaliteit” van Agnes Tellings (Volkskrant 2 december 2014) maakt een klassieke fout: het gooit het kind met het badwater weg. Het klopt dat de druk op onderzoekers om Open Access te gaan publiceren heeft geleid tot een tsunami van onbetrouwbare, zelfs frauduleuze tijdschriften. Maar wat niét klopt, is dat deze nieuwe industrietak het Open Access landchap definieert, laat staan dat het de massale voordelen van Open Access zou teniet doen.

Het punt is immers dat deze “maverick journals” enkel een industrie kunnen worxen omdat er heel veel geld mee te verdienen is. En dit is de ware kern van de zaak: uitgeverijen hebben zich op Open Access gestort omdat dit het nieuwe Eldorado is. Haast letterlijk, want de formule die Tellings op de korrel neemt heet niet voor niets “Gold” Open Access”. En het is op die “Gold” OA dat het kabinet nu zwaar inzet.

Bij “Gold” OA rekent de uitgeverij een bedrag aan voor het opmaken en publiceren van het artikel. Deze bedragen zijn enorm; bij Elsevier (één van de grote spelers in de academische markt) belopen ze tussen de 500 en 5000€ per artikel. Daar is dus wel wat “Gold” te verdienen. Beeld je in: een universiteit met 500 wetenschappers die elk 4 artikels per jaar publiceren aan een gemiddelde prijs van 2000€ per stuk. Netto kost aan die universiteit: 4 miljoen Euro per jaar. Reken dat nu even om naar het dozijn universiteiten dat Nederland telt, en je begrijpt dat universiteiten en de overheid zich arm betalen aan hun eigen wetenschappelijke productie.

En dat de grote uitgeverijen slapend rijk worden. Elsevier declareerde in 2013 een *winst* van zomaar eventjes 38%, waardoor academisch publiceren als industrietak tot de meest lucratieve behoort. “Gold” OA roept dus meteen de vraag op: “*wiens* Gold”? En het antwoord is duidelijk: het goud van de belastingbetaler wordt netjes naar internationale uitgeverijen gebracht, en dat in een tijd waarin de uitgegeven miljoenen veel en veel beter besteed kunnen worden aan personeel, werkingskosten en stimulansen voor vernieuwend onderzoek en jonge onderzoekers.

We hebben het hier niet langer over de “mavericks” maar wel over de uitgeverijen van de “toptijdschriften” waarover Tellings het heeft. Wat die eerste categorie betreft: het academische systeem zuivert zichzelf van dat soort uitwassen. Vele “mavericks” ontstaan, brengen een half dozijn “nummers” uit van hun tijdschrift, en verdwijnen daarna spoorloos. En de druk in de academische wereld is nog steeds, en steeds sterker, om in “toptijdschriften” te publiceren. Geen enkele ernstige academische selectiecommissie zal artikels in twijfelachtige tijdschriften turven.

Dat maakt het probleem met die tweede categorie – de grote uitgeverijen en hun “toptijdschriften” – er enkel groter op. Net de nadruk op toptijdschriften schept stilaan een monopoliemarkt waarin spelers zoals Elsevier jaarlijks prijsverhogingen van 4 à 5% kunnen opleggen aan universiteiten, zonder dat deze laatsten daar effectief tegenwerk kunnen bieden. De onderhandelingen tussen de Nederlandse universiteiten en de grote uitgeverijen zitten niet vanzelf al een tijd in het slop. Ook de status-quo die Tellings bepleit kost ons bakken vol geld.

Kennis die door publieke middelen is gefinancierd is publiek eigendom. En zowat elke wetenschapper gaat ervan uit dat wetenschappelijke vooruitgang slechts mogelijk is wanneer de “ideeënmarkt” zo democratisch mogelijk is, met een maximaal aantal wetenschappers die deelnemen aan de debatten. Open Access is in dat opzicht geen keuze maar een plicht voor wie zich écht bekommert om de

kwaliteit van wetenschap. De absurde kost van publiceren brengt nu een financiële barrière in die markt, een selectie criterium dat niets met kwaliteit te maken heeft. En dat hoort daar niet.

Het debat dat Tellings aansnijdt moet dan ook veel breder worden geschetst: het gaat over de manier waarop wetenschappelijke kennis circuleert. Als men toelaat dat het een industrieel product wordt, dan krijgt men een typische “luxe” markt met hoge kosten voor de klant, hoge winsten voor de producent, en grote obstakels om op die markt te raken. Dat is net wat “toptijdschriften” nu doen.

Het alternatief is zoeken naar nieuwe, duurzame en laagdrempelige vormen van publicatie. Elke wetenschapper in dit land heeft toegang tot internet en tot software die aantrekkelijke “do it yourself” publicatie mogelijk maakt. We hebben dus alle middelen in handen om zelf, buiten die “markt” om, onze wetenschappelijke resultaten te laten circuleren op manieren die volledig evenwaardig zijn aan het stringente refereer-systeem dat thans in “toptijdschriften” wordt gehanteerd. We hebben de uitgeverijen eigenlijk niet meer nodig; het geld dat ze vragen voor onze publicaties kunnen we beter investeren.

Daarover zou het debat moeten gaan: over echte alternatieven, niet over voetnoten bij een status quo die de wetenschappers aan financiële banden legt.

Jan Blommaert,
Hoogleraar taal, cultuur en globalisering